

אורי דסברג

הקדמת הרב זצ"ל לשיר השירים

דומה שהמבואה והכניסה לתורת הראי"ה קוק זצ"ל אינה יכולה שלא להכיל את הקדמתו לשיר השירים (עולת ראי"ה ח"ב עמ' א-ב). בדרך כלל השונה פרק זה רואה בו מילים כדרבנות כנגד כל מי שרואה במגילת שיר השירים לא יותר מאשר שיר עגבים שבין רועה לבין רועה.¹

משפט אחד בהקדמה מוציא מידי הבנה זו:

נפשות כאלה... לא יוכלו.. להוציא מקור לתכונת ההחלטה הנפלאה, ששיר השירים הוא קודש קודשים בערך (=ביחס ל) כל הכתובים, כי אם ממקור האהבה הפשוטה הפרטים, אשר אותה לבדה יחזו.

כלומר: קיימת אהבה פשוטה ופרטית, והיא קיימת גם אצל רבי עקיבא, אבל מי שרואה אותה לבדה - כנגדו יוצא הרב קוק. גישה זו היא, לדעתי, מפתח לחבנת פרק זה שנכתב על ידי הרב קוק.

הקדמתו הנודעת של הראי"ה קוק זצ"ל לשיר השירים נולדה מתוך שיחה שהתנהלה בין הרב קוק לבין בנימין מנשה לוי.² כשבע שנים מאוחר יותר זוכר הרב קוק בערגה שיחות אלו:

... כתיבתי זאת האהובה, שהיא מזכרת אותי את המעמדים שבהם הייתי מדבר באזניך את רחשי לבבי משפע של אור ד' אשר באור תורת אמת (אגרות הראיה אגרת קב).

1 ראה, למשל, הרב יעקב פילבר: כוכבי אור (תשנ"ג): "קרוב לודאי שבאותו הטיול נראה להלן הערה [2] העלה רבי"מ לוי בפני הראי"ה את טענותיהם של סופרי ההשכלה כנגד חז"ל על שהוציאו את שיר השירים מפשוטו ופרשוהו כמשל בין כנסת ישראל לאלהי ישראל."

2 בקובץ "אלומה" (ירושלים, תרצ"ו) מספר רבמ"ל: באחד הטיולים שהייתי מטייל עם כבוד קדושת מרן אדמו"ר זצ"ל יום יום מחוץ לעיר בוסק (קורלנד) בשנת תרס"א, ושם נבעו מפי קדשו הרעיונות האלה. מיד העברתי עפרוני לידו, ובשבתו על אחת האבנים על יד חורבות החומה שם, רשם בעפרוני את הדברים האלה. אחר כך שלחתים "להמזרח" ונדפסו ראשונה שם בשם 'טביעת עין אי"ה'. "אולם הרב משה צבי נריה זצ"ל כותב במועדי הראיה (עמ' שלג) ששיחה זו התנהלה על שפת הים הבלטי, בעיר הקיט דובלן.

הקדמת שיר השירים של הרב זצ"ל הועתקה, מלבד בקובץ "אלומה" הנ"ל, ובבטאוניס נוספים, גם בעולת-ראיה ח"ב. קיימים שינויים מסויימים בין המקורות הללו (ראה מאמרו של הרב דוד אברהם ספקטור ב"תחומין" יח). ד"ר נחמה ליבוביץ זצ"ל פרסמה מאמר זה בניקוד ובליווי הערות מתודיות ב"מעיונות" ג, ושוב, ב"לאורו" מאת ד"ר ח' חמיאל.

מה היה נושא השיחה בין השניים? בלוח הספרותי והשימושי "אחיאסף" לשנת תרנ"ח התפרסם מאמרו של משה לייב לילינבלום "דברי זמר". המוטו של אותו מאמר לקוח ממדרש שהש"ר (א, ג): "כשאדם נער אומר דברי זמר". המאמר כולו עוסק בגנות שירי אהבה, שלדבריו "תוכן אחד להם: עיני התכלת שלה, אנתותיו שלו ולהג סתם" שבסופה של קריאה שואל הקורא את עצמו: מאי קא משמע לן.

לילינבלום טוען במאמר זה שאין כל תועלת בשירים אלו, ואין הם מתאימים לרוח היהדות - "היהודי דורש רעיון פנימי, מוסרי מדעי... ורוצה הוא שהרעיון יביא לו פרי". בכך שונה הוא מהיווני, שעבורו חשובים הפרחים. שירי אהבה טובים הם, כדי להקל על משא הלב ולשפוך שיח, אבל רק באזני האהובות והרעים, לא בשביל הפצה בקהל. לקהל הקוראים אין שום דבר עם אנתותיהם וגעגועיהם של האוהבים, ועל כן "אל ישלחו אותם להדפיסם במאספים וקובצים שיש להם מטרות יותר נכבדות מהפצת געגועיהם של פלוני ופלוני".

להצדקת טיעונו מגייס לילינבלום את רבי עקיבא, שהיה רומנטיקן גדול, ו"בשביל אהבתו לבת כלבא שבוע נרצה ללכת ללמוד תורה, למרות שנאתו הגדולה ששנא את כל אשר בשם תלמיד חכם יכונה". ובכל זאת אף הוא סירב לראות בשיר השירים שיר אהבה גרידא, כיוון שידע שמכאוביו ותענוגיו של האוהב "אינם אלא עניינים פרטיים שאין להעלותם על נס ולקבוע להם זכר בספרים". לכן הוא קבע ששיר השירים כולו מוקדש "לרעיונות רמים ונאצלים, שהלבוש להם היא אהבה, ורמזיו מגיעים השמימה".

לכאורה, לפנינו גישה אורתודוקסית מובהקת, המנפה כל כתב עת מכל רסיס של רומנטיקה ואהבה שבינו לבינה, ואין כל סיבה - טוב: לכאורה - שדמות כמו הרב קוק לא יחתום עליה בשתי ידיו. ולא היא!

"העילוי מגריווה" - כך כונה הרב קוק בבחורותו - הביא בחופשה הראשונה שלאחר שנת לימודיו הראשונה, מתנה לאביו... צרור שירים. האב לא היה מרוצה מהמתנה, "מות בסיר" אמר - ציטט את הפסוק במלכים ב ד, מ, אבל החליף כבני ליטא שין ימנית בשמאלית (המקור: "הרב" ערוך בידי הרמ"צ נריה, בהוצאת בני-עקיבא). "מרחבים מרחבים אין תה נפשי, אל תסגרוני בשום כלוב לא גשמי ולא רוחני" שורר הרב (סיני, אלול תש"ה).

הקדמתו של הרב לשיר השירים לא נכתבה כנגד מי שרואה בשיר השירים שיר אהבה בין הרועה לבין הרועה. אדרבה, לילינבלום לא היה כזה, והוא זה שצייד בגישה שלא לראות במגילה זו שירת געגועים פרטית. אף על פי כן מכנה

הרב את גישתו כגישת "חמור לאהבה" שלא יחוש מה יחפצו משוררי האהבה בשיריהם הפרטיים.

הרב שלמה אבינר (שיר השירים, עטרת כהנים גיליון 135) כותב, שמקור הביטוי "חמור לאהבה" הוא בדברי רבי אליהו די וידאש בספרו ראשית חכמה: "מי שלא חשק באשה הוא דומה לחמור ופחות ממנו, והטעם כי מן המורגש צריך שיבחין העבודה האלוהית".

לדעת הרב קוק, ואת זאת הוא מנחיל לתלמידו הצעיר בנימין מנשה לוי, תפקידם של כל גווי האמנות - ספרות, ציור וחיטוב (=פיסול, אמנות פלסטית) - "להוציא אל הפעל כל המושגים הרוחניים המוטבעים בעומק הנפש האנושית", כשההדגשה היא על המילה "כל". "וכל זמן שחסר גם שרטוט אחד הגנוז בעומק הנפש, שלא יצא אל הפועל, עוד יש חובה על עבודת האמנות להוציא".

כל אותם ביטויים קשים - "גמדים בעלי עיניים טרוטות", "מי שהשהו אלוה חכמה" - לא נאמרו כלפי הקוראים את שיר השירים כשיר אהבה גרידא, כביטוי לאנחותיהם של האוהבים, להם מוכן הרב לסלוח, כיוון שזוהי תחילת הדרך המובילה אל אהבת האומה לצור-מעוזה. ביטויים אלו נאמרים כלפי מי שלדעתו לא ראוי שאלה הגעגועים "ירשמו בספר, באוצר הכללי ששם כל הגיוני-קדשנו נחיתים". לדעת הרב היעדר רגשות פנימיים אלה שאהבה יוצרת, בכל ספרות שהיא נחשב כחיסרון. הוא אמנם מוסיף שתיאור האהבה חייב להיות מעודן ומרוסן, ולבטא רק את מה שטוב ויפה לפתח³, אבל אין הוא סוגר את המאספים והקבצים, גם אלה בעלי המטרות היותר נכבדות, בפני הפצת געגועיהם של פלוני ופלוני.

לילינבלום ראה בשיר השירים אוסף של שירי רועים ורועות מתקופות שונות, שהושמעו בחתונות, ואחר כך נפוצו בעם והיו לשירי ההמון. בתור שכאלה - לדעתו - אין הם ראויים להיחקק בשום ספר שהוא, ובוודאי שלא בספר הספרים. החצדקה להכללתם בכתבי הקודש היא רק - שוב: לדעתו - אם לא תובן מגילת שיר השירים כפשוטה, שבתור שכזו "אין לה פרי כי אם פרחים".

3 מפני שזאת מזהיר הרב זצ"ל גם באין-איה (שבת פ"ב ס"י עד) ואף ביתר שאת. קיימת נטייה להתקשט ביפיפותו של יפת במידה נפרזת יותר מדי. הרב זצ"ל מזהיר שם, שדרך זו עלולה לחביא לידי תקלה, "וכשמבקבך יחד הנימוס החיצוני, שהוא כולו שלא לישראל ותורתו, עם אותו האור הזר, אש זרה, השורף בחומו ובנטייתו כל רגשי קודש, עלול הוא לשרוף כל מועדי אל בארץ". על כן מזהיר הרב שם לקחת מיפיפותו של יפת רק "כפי הצורך הראוי, מה שיראה ע"פ תורת אמת לקרב איוה עניינים מהדברים החיצוניים". ממילא, עם כל הראייה החיובית שרואה הרב זצ"ל בספרות, אין הוא ממליץ להשתמש בה, אלא בזהירות רבה ובסינון מירבי.

לכן נאלצו חז"ל - ושוב: לדעתו - להקדיש את דברי שיר השירים לרעיונות רמים ונאצלים.

הזנקת שיר השירים כלפי מעלה נעשית אפוא על ידי לילינבלום דווקא מתוך גישה הקוראת להצניע לחלוטין רגשות פרטיים. הרב קוק בהקדמתו שולל גישה זו, בדיוק כשם שהוא שולל את הגישה המשאירה את שיר השירים רק כביטוי לרגשות "האהבה הנהוגה", הפרטית.

הרב קוק אינו שולל את השר "שירת נפשו, ובנפשו הוא מוצא את הכל, את מלא הסיפוק הרוחני במלואו". אמנם זו אינה שירת קודש. כדי שתהיה שירת קודש, צריך המשורר לאגד את כל השירים - שירת הנפש, שירת האומה, שירת האדם ושירת העולם - לשיר מרובע, המורכב מכל הכוחות הללו (בנוי על דברי הרב ב"שיר מרובע" אורות הקודש מאמר ג, ל - ח"ב עמ' תמד).